

УДК 316.356.2:347.631/.632

Каменська Т. Г.

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології факультету
міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 40, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
тел.: 098 492 57 23, Email: nikadevichya@mail.ru
ORCID 0000–0001–7410–058X

Трофименко О. Ю.

аспірантка кафедри соціології факультету
міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 40, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
тел: 0635193540, Email: Olya.tolya@i.ua
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.1\(30\).144511](http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2018.1(30).144511)

РЕПРОДУКТИВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІМ'Ї У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті в результаті аналізу останніх за часом змін, що відбулися в сім'ї (як соціальному інституті), виявлено та описано нові тенденції в репродукції населення України в умовах соціальних змін та контексті еволюційних та інституційних парадигм. Експлікативне уточнення отримали такі сучасні соціальні явища, як «свідоме самотнє материнство», «сурогатне материнство», «материнство серед тинейджерів». У ході роботи зроблено висновок про те, що сучасні тенденції трансформації репродуктивної функції сім'ї впливають з тих змін, які відбулися в структурі родини та інших функціях цього соціального інституту.

Ключові слова: криза сім'ї, свідоме самотнє материнство, сурогатне материнство, материнство серед тинейджерів.

Актуальність досліджень сім'ї як соціального інституту обумовлена істотними змінами інституту сім'ї та шлюбу у сучасному суспільстві, які в свою чергу призвели до формування нових моделей, практик, видів сімейно-шлюбних союзів, перегляду уявлень про сімейне становище чоловіка та дружини.

«Традиційна соціологія сім'ї, в тому числі і радянська, тяжіла до розгляду цього інституту з суто функціональних позицій, це можна пояснити соціальним замовленням, адже «здорова сім'я» є основою «здорового суспільства». Вивченню підлягали насамперед ті аспекти побуту сімей, що мали значення з точки зору державного інтересу: репродуктивні плани, розлучення, форми шлюбних стосунків, виховання дітей. Зрозуміло, всі ці дослідження були ціннісно переважані, і за соціальними проблемами часто губився власне соціологічний фокус аналізу» [1].

Наразі соціологічна рефлексія суттєво відстає від змін у реальному житті і навіть від їх медійного освітлення, яке створює чимало нових стерео-

типів і нагнітає моральну паніку, наприклад, навколо масового поширення добровільної бездітності, гомосексуальних відносин і тотальної комерціалізації вже не лише жіночої, а й чоловічої сексуальності. Однак, на наш погляд, на сьогодні в українській соціології ще не отримали достатнього наукового вивчення процеси репродукції населення в умовах різноманітних змін в інституті сім'ї та в суспільстві в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Сім'я є однією з найстародавніших форм соціальної спільності людей, яка була раніше держави, не кажучи вже за націю. Її наукове вивчення починається з першої половини XIX століття, коли вийшла в світ книга швейцарського історика І. Я. Бахофена «Материнське право». Безпосередньо соціологічний погляд на сім'ю з'являється у Е. Дюркгейма. Продовжуючи контовські ідеї позитивістського функціоналізму, він розглядає інститут сім'ї як частину соціальної реальності, включеної в універсальний природний порядок.

Наразі є дослідники, які вивчають проблеми інституту сім'ї з різних сторін. Зокрема демографічною стороною проблеми займаються М. П. Лукашевич, В. І. Добреньков, Н. В. Лаврененко, О. Кравченко, А. Р. Вишневський, С. П. Єрмакова, М. С. Мацковський, С. В. Глазунов і багато інших. Такі фахівці, як В. М. Волков, Н. А. Романович, Н. Н. Седова, В. М. Медков, Л. В. Гаврилов, А. С. Смирнов та ін. приділяють увагу емпіричним соціологічним дослідженням, в тому числі і в галузі репродуктивних установок сім'ї.

У поясненні процесів трансформації інституту сім'ї дослідники розділилися на два «табори» — представників теорії модернізації сім'ї (С. Гавров, С. Захаров та А. Вишневський) та прихильників інституційної кризи сім'ї (Л. Дарський, В. Борисова, А. Антонов). Також окремі проблеми сім'ї досліджували С. В. Дармодехін (державна сімейна політика), А. Г. Харчев (теорія), М. С. Мацковський (методологія і методика), А. І. Антонов (народжуваність), В. А. Сисенко (стійкість шлюбу), І. С. Голод (стабільність сім'ї), В. А. Борисов (потреба в дітях), Л. А. Гордон, Е. В. Клопов (життєвий цикл сім'ї), І. А. Герасимова (демографічна типологія сімей), В. Л. Ружжо (типологія сімейних груп), І. В. Бестужев-Лада (прогнозування сім'ї), Н. В. Малярєва (типологія подружніх конфліктів), Т. М. Гурко (молода сім'я), В. Б. Голофаст (функції сім'ї), І. С. Кон (сексуальна поведінка), Е. М. Черняк (соціологія сім'ї).

Серед сучасних досліджень стосовно сім'ї в Україні можна відзначити роботи О. Коломієць, О. Кись, О. Стрельник. Близька нашій темі робота О. Стрельник, яка розглядає мономатеринські сім'ї в історичному дискурсі, в моралізаторському, а також в дискурсі соціальної стигматизації. Логіка подібних висновків призводить до індивідуалізації соціальних проблем та до перекладання на жінок відповідальності за ті проблеми життєдіяльності родини, які насправді мають соціальне походження. У нашому дослідженні ми також розглядатимемо схожу категорію сімей на кшталт «мономатеринських сімей» О. Стрельник, але з акцентом на тому, що з'являються нові форми побудови сім'ї — матері-одиначки в сучасних умовах лібералізації соціальних норм, що суттєво впливає на репродуктивні процеси людства.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні поширюються альтернативні форми шлюбно-сімейних відносин, зокрема такі як «відкритий шлюб», «шлюби на час», «свінгерство», «гомосексуальний шлюб», «груповий шлюб», «комуна» і багато інших. Особливо суттєво останні зміни в типах і формах сім'ї позначилися на такій її функції як репродукція населення. Це одна з фундаментальних і, здавалося б, стійких функцій інституту сім'ї. Безумовно, народження, виховання та соціалізація дітей утримують і примушують людей до шлюбу в більш-менш традиційній формі. Однак індивіди не припиняють експериментувати навіть із найміцнішою і незмінною функцією людського організму, не кажучи вже про соціальний устрій.

Роль чоловіка в сучасному суспільстві значно слабшає безпосередньо в вирішенні питань про народження дітей. Постійно зростає кількість дітей, які народжуються не в сім'ях. З'являються нові форми прийняття рішення про появу нової людини в світі, про народження та її виховання. Ексклюзивні в минулому випадки народження дитини дівчиною-підлітком тепер все частішають. Виникають соціальні проблеми патронату та психологічної допомоги батькам матерів-тинейджерів, самим дуже молодим матерям та дітям таких матерів. Безумовно, закладається майбутня проблема соціалізації дітей з нетрадиційних та неповних сімей. Наукова соціологічна проблема виникає навколо висвітлення подібних феноменів в системі наукових понять. У зв'язку з цим **головним завданням** даної роботи є експлікативне уточнення окремих характеристик сучасних форм прийняття рішення про появу нової людини в світі, про її народження та виховання. Такими формами ми вважаємо «свідоме самотнє материнство», «сурогатне материнство», «материнство серед тинейджерів».

«Свідоме самотнє материнство». «У сучасній вітчизняній соціологічній науці термін «одинокa мати» використовується у вузькому і широкому значеннях слова. У вузькому значенні він охоплює жінок, які не перебувають у законному шлюбі і мають позашлюбних дітей» [2, с. 79]. Слід зазначити, що «свідоме самотнє материнство» відрізняється від «одиноких матерів» своїм усвідомленим вибором. «Для деяких жінок свідоме народження дитини поза шлюбом без будь-яких претензій до її батька стає порятунком від самотності; одні керуються міркуваннями про горезвісну склянку води в старості. Для багатьох молодих жінок це вибір між абортom і долею матері-одиначки» [3, с. 11].

«Народження дитини поза шлюбом може ґрунтуватися на різних факторах, для одних це буде обдуманим рішенням з боку, як правило, досить дорослої жінки, для інших вимушеним кроком, на який йдуть молоді дівчата, відчуваючи страх перед абортom» [4]. Як правило, жінки, які стають на шлях «свідомого самотнього материнства», непогано забезпечені у фінансовому плані. Цей факт можна віднести до ще однієї з характерних рис на відміну від «матерів-одиначок». Такі жінки, як правило, впевнені в собі і своїх силах, розумні, цілеспрямовані.

«Дана категорія матерів ще тільки окремими випадками виділяється в своєму розвитку в Україні, однак в інших країнах, таких як Сполучені Штати Америки, вже існують цілі групи свідомих молодих матерів» [5].

У США склалася ціла соціальна група Single Mothers by Choice — матері-одиначки за власним вибором. До неї входять жінки за тридцять, з різних причин самотні, але всі як одна бажають народити без чоловіка. Що ж стосується оцінок експертів, то з одного боку, ситуація оцінюється як криза сім'ї, яка потребує порятунку, а самі матері-одиначки сприймаються як сумне і небезпечне для суспільства явище. З іншого боку, свідоме самотнє материнство за власним вибором розглядається як триумф жіночої незалежності, який нарешті дозволив жінкам остаточно звільнитися від насильства шлюбних стосунків.

В переглянутих роботах немає чіткого тлумачення деяких понять. На наш погляд, поняття «матері-одиначки за власним вибором» (за зразком американської моделі) означає жінок, які спочатку приймають рішення народити дитину (різними варіантами запліднення) і далі народжують собі цю дитину. В даному випадку *домінує вибір як бажання жінки* бути самостійною, ще й там, де природа її обмежує. Ступінь такої жіночої самостійності в здійсненні своїх намірів народити дитину без чоловіка є варіативним:

– можна використати чоловіка як донора, для чого знадобиться рольова гра;

– можна бути більш вільною і реалізувати свою репродуктивну функцію за допомогою штучного запліднення.

Поняття «свідоме самотнє материнство», на наш погляд, є більш широким і включає в себе «самотнє материнство за власним вибором». Крім «самотнього материнства за власним вибором» усвідомлена позиція стати матір'ю може означати:

– рішення залишити дитину, якщо батько цієї дитини не бажає її народження і розриває всякі стосунки;

– коли сурогатна мати-одиначка змінює своє рішення і не віддає народжену дитину батькам-замовникам;

– до свідомого самотнього материнства, на жаль, можна віднести й заміжніх жінок, які отримують від медиків попередження про можливі патології у ще ненародженої дитини, і жінка не дає згоди на аборт, а чоловік залишає сім'ю;

– жінками свідомого самотнього материнства можуть бути і незаміжні жінки, які втратили надію на шлюб і бажають взяти дитину з притулку. Вони також потенційно «не проти шлюбу». Тобто крім «бажано обраного» свідомого самотнього материнства існує ще «вимушено обране» свідоме самотнє материнство.

В останньому випадку жінки свідомо пов'язують свою долю з дитиною в неповній сім'ї, але вони потенційно згодні на побудову повноцінної нуклеарної сім'ї (чи то з батьком дитини, чи то з іншим чоловіком, який погодиться виховувати дитину жінки). Вони, залишившись з дитиною, не відкидають можливості заміжжя.

Можна припустити, що в порівнянні з матерями-одиначками за власним вибором жінки свідомого самотнього материнства більше підкоряються материнським почуттям, ніж піклуються про своє здоров'я чи про наявність нащадків, можливо, за винятком сурогатного материнства.

Щодо **сурогатного материнства**, то це материнство зачіпає багато сторін репродуктивного процесу у суспільстві. Його можна критикувати за те, що і жінка-сурогатна мати, і дитина фінансово експлуатуються. Безумовно, прагматичний розрахунок на продаж своєї фізіологічної послуги — це півбіди. Страшна картина з долею дитини. Але почуття жінки до народження дитини і після — важко спрогнозувати. «У більшості країн сурогатне материнство дозволено тільки на безоплатній основі, і менш ніж в 20 країнах дана послуга легалізована, надається і на безоплатній, і на комерційній основі» [6, с. 113]. Наслідки сурогатного материнства можуть бути різними; не можна виключати безпліддя або навіть смерть. Крім того, частина сурогатних матерів відчувають сильне емоційне напруження після передачі дитини генетичним батькам.

«Незважаючи на це, є і прихильники послуги сурогатного материнства, які не вважають, що цю практику варто було б заборонити. На їхню думку, дана послуга не може ототожнюватися з торгівлею дітьми. Адже сплачуючи за послугу, люди купують право вважатися батьками, набувають статусу матері і батька, а не лише самого новонародженого» [7, с. 169–197]. «Крім цього, оскільки дитина генетично пов'язана з батьками, замовниками послуги, не можна говорити про продаж сурогатною матір'ю дитини її «справжнім батькам» [8, с. 107–116].

Практика сурогатного материнства дуже суперечлива: з одного боку, вона допомагає бездітним парам народити дитину, хоча і нетрадиційним способом, але генетично пов'язану з батьками, а з іншого боку, сурогатне материнство дає змогу сучасним жінкам легковажніше ставитися до своїх материнських обов'язків. По-перше, збільшується кількість абортів, адже тепер матір'ю можна стати у будь-якому віці, були б кошти; по-друге, навіть втрачати свою красу та привабливість, якщо інша людина може виносити твою дитину в усіх відношеннях, а ти не зашкодиш власному здоров'ю; по-третє, сім'ю можна заснувати і без чоловіка, скориставшись анонімними матеріалами, які надає кожна клініка, що займається такими питаннями. В результаті ми отримуємо кризу інституту сім'ї та наявність нових форм шлюбу, більше часу на пізнання самого себе, вдосталь часу на кар'єру та гедоністичний спосіб життя, який пропагує сучасне суспільство. Детальніше цю проблему можна буде дослідити, коли збільшиться кількість сурогатних матерів і можна буде відстежити реакції на народження дітей такого складного походження. Поки що можна очікувати, що у зв'язку з розповсюдженням нетрадиційних шлюбів проблеми зміни рішень сурогатними матерями залишити собі дитину будуть зростати.

Материнство серед тинейджерів є однією з небажаних форм репродуктивності у сучасному суспільстві. Давно відомий той факт, що нерідко рання вагітність пов'язана з підвищеним ризиком як для матері, так і для дитини, який у свою чергу обумовлений цілою низкою факторів. В першу чергу, це фізіологічна і психологічна незрілість тинейджерів для виношування дитини, яка супроводжується високим рівнем ускладнень при вагітності та пологах.

В недавньому минулому значною загрозою для матерів-тинейджерів були стосунки з їх батьками, які важко переживали негативні натяки

родичів та сусідів. Тоді головною проблемою було налагоджування взаєморозуміння між молододу матір'ю та її батьками, до того ж часто треба було розшукати та переконати батька взяти відповідальність за нову сім'ю. В сучасних умовах високоінтелектуального оснащення життя важливою проблемою для матерів-тинеїджерів є завершення навчання в школі, без якого втрачається їхнє повноцінне майбутнє. Також ізольованість від друзів-однолітків негативно впливає на подальшу соціалізацію молододу матері.

Якщо говорити про допоміжні послуги з боку суспільства і держави для матерів-тинеїджерів, то тут гостро відчувається потреба в посередницьких діях, в посередницьких службах.

На наш погляд, посередництво — дуже важливий елемент не тільки для даної категорії матерів, але і для створення сім'ї в цілому. Оскільки саме до обов'язків посередника належить допомога у вирішенні сімейних проблем, з якими найчастіше стикаються матері-тинеїджери. У багатьох європейських країнах існують спеціальні центри, де молоді матері можуть отримати кваліфіковану допомогу не лише стосовно своєї дитини, але й поради з приводу збереження молододу родини, підтримування відносин не тільки з родичами чоловіка, але і з власними батьками. На жаль, на сьогоднішній день в Україні не сформований бодай навіть запит на подібні послуги та організації для надання допомоги молодим сім'ям.

Висновки. Підбиваючи підсумки нашого дослідження, систематизуючи отримані дані, можна сказати, що сучасні тенденції в трансформації репродуктивної функції сім'ї логічно випливають зі змін, що відбулися в структурі родини та в інших функціях цього соціального інституту.

До теперішнього часу трансформації торкнулися практично всіх структурних та функціональних аспектів сім'ї, а також поширилися на здавалося б таку стійку та непохитну функцію, як репродукція.

В нашій роботі ми надали експлікативне уточнення характерних рис таких феноменів, як «свідоме самотнє материнство», «сурогатне материнство», «материнство серед тинеїджерів».

Між поняттями «матері-одиначки за власним вибором» та «свідоме самотнє материнство» ми виявили співвідношення. Найширшим за значенням є «свідоме самотнє материнство», до якого входить і «самотнє материнство за власним вибором». Останнє означає позицію жінок, які спочатку приймають рішення народити дитину і далі втілюють свої бажання та наміри. В такому випадку домінує вибір як бажання жінки бути самостійною ще й там, де природа її обмежує.

Додатково «свідоме самотнє материнство» можна тлумачити як усвідомлене підкоряння материнським почуттям, як правило у складних відносинах з батьком дитини. Це може бути рішення залишити дитину, якщо батько цієї дитини не бажає її народження і розриває всякі стосунки; можуть змінитися почуття до дитини у сурогатної матері-одиначки; може бути рішуча позиція матері щодо попередження медиків про можливі патології у ще ненародженій дитини; а також материнство для усиновленої дитини незаміжніми жінками, які втратили надію на шлюб. Вони також потенційно «не проти шлюбу». В таких випадках жінки свідомо пов'язують

свою долю з дитиною в неповній сім'ї, але вони потенційно згодні на побудову повноцінної нуклеарної сім'ї (чи то з батьком дитини, чи то з іншим чоловіком, який погоджується виховувати дитину жінки). Ми виявили, що свідомо залишитися одною з дитиною жінка може за своїм бажанням і під впливом глибоких материнських почуттів, за винятком прийняття рішення сурогатною матір'ю-одиначкою. Сурогатне материнство — явище нове і досконало не вивчене, тому поведінку таких жінок важко прогнозувати. Можна висловитися, що зміни рішення сурогатних матерів — віддавати чи не віддавати дитину — лежать як в психофізіологічній площині, так і в кон'юнктурно-прагматичній.

Стосовно матерів-тинеїджерів ми окреслили проблему: в сучасних умовах високоінтелектуального оснащення життя матері-тинеїджерки не можуть залишатися поза освітою.

Список використаних джерел і літератури

1. Мацковский М. Социология семьи: *Проблемы теории, методологии и методики*. — М.: Наука, — 1989, 116 с.
2. Луныкова Л. Р. О современном уровне жизни семей одиноких матерей. — М.: *Социс*, 2001. № 8. — С. 86–87.
3. Дементьева И. Ф. Негативные факторы воспитания детей в неполных семьях. — М.: *Социс*, 2001. №11. — С. 108–113.
4. Иванова Е. И., Михеева А. Внебрачное материнство в России. — М.: *Социс*. 1999. № 4. — С. 72–76.
5. Дядюра Ю. «Матері-одиначки в США: як вижити і прожити». *Forum Daily*. Last modified June 11, 2015 <http://www.forumdaily.com/materi-odinochki-v-ssha-kak-vyzhit-i-prozhit/>
6. Краснова К. М. Сурогатное материнство. Законно или нет? — 2015. <http://shkolazhizni.ru/article/33108/>.
7. Wilkinson, S. «The Exploitation Argument against Commercial Surrogacy». *Bioethics* 17 (2003): — С. 169–187.
8. Baird, P. A. «Ethical Issues of Fertility and Reproduction». *Annual Review of Medicine* 47 (1996): 107–116.

References

1. Maczkovskyj M. *Sociologiya simyi: Problemy teorii, metodologii i metodyky*. — М.: Nauka, — 1989, 116 с.
2. Lunyakova L. R. O suchasnomu urovne zhyttya simej odynokyx materey. — М: *Socys*, 2001. № 8. — С. 86–87.
3. Demytyeva I. F. Negatyvnye faktory vospitania detej v nepovnych semyich. — М: *Socys*, 2001. № 11. — С. 108–113.
4. Ivanova E. Y. Vnebrachnoe materynstvo v Rossii. — М: *Socys*, 1999. № 4. — С.72–76.
5. Dyadyura Yu. «Materi-odynachky v SShA: yak vyzyty i prozhyty». Last modified June 11, 2015 <http://www.forumdaily.com/materi-odinochki-v-ssha-kak-vyzhit-i-prozhit/>
6. Krasnova K. M. Surogatnoe materynstvo. Zakonno ili net? — 2015. <http://shkolazhizni.ru/article/33108/>.
7. Wilkinson ,S. «The Exploitation Argument against Commercial Surrogacy». *Bioethics* 17 (2003): 169–187.
8. Baird, P. A. «Ethical Issues of Fertility and Reproduction». *Annual Review of Medicine* 47 (1996): 107–116.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2018

Каменская Т. Г.

факультет международных отношений, политологии
и социологии ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 40, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина
тел.: 098 492 57 23, Email: nikadevichya@mail.ru

Трофименко О. Ю.

факультет международных отношений, политологии
и социологии ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 40, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина
тел.: 0635193540, Email: Olya.tolya@i.ua

**РЕПРОДУКТИВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СЕМЬИ
В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ**

Резюме

В статье в результате анализа последних по времени изменений, произошедших в семье (как социальном институте), выявлены и описаны новые тенденции в репродукции населения в условиях социальных изменений и контексте эволюционных и институциональных парадигм. Экспликативные уточнения получили такие современные социальные явления, как «сознательное одинокое материнство», «суррогатное материнство», «материнство среди тинейджеров». В ходе работы делается вывод о том, что современные тенденции трансформации репродуктивной функции семьи логически вытекают из тех изменений, которые произошли в структуре семьи и других функциях этого социального института. Нами детально рассмотрены несколько вариантов сознательного одинокого материнства, как предпочтения быть матерью ребенку и остаться без супруга. В подобных случаях женщины согласны иметь полную семью, но делают выбор в пользу ребенка с соответствующими утратами для супружеской жизни.

Сознательное одинокое материнство может возникнуть и у суррогатной матери, что встречается редко, но может нарастать как явление в связи с либерализацией нетрадиционных браков.

Для матерей-тинейджеров выявлена современная проблема — завершение образования, как основа социализации молодой матери.

Ключевые слова: кризис семьи, сознательное одинокое материнство, суррогатное материнство, материнство среди тинейджеров.

Kamenska T.

Faculty of International Relations, Political Science and Sociology,
Odessa Mechnikov National University
r. 40. Frantsuzsky (French) Boulevard, 24/26, Odessa, Ukraine, 65058.
T.: 098 492 57 23, Email: nikadevichya@mail.ru

Trofimenko O.

Faculty of International Relations, Political Science and Sociology,
Odessa Mechnikov National University
r. 40. Frantsuzsky (French) Boulevard, 24/26, Odessa, Ukraine, 65058.
T.:0635193540, Email: Olya.tolya@i.ua

**REPRODUCTIVE PROBLEMS OF FAMILY DEVELOPMENT IN THE
MODERN SOCIETY**

Summary

Based on the analysis of the latest changes in the family as social institute the article reveals and describes new tendencies in population genesial cycle in terms of social changes and in the context of evolutionary and institutional paradigms. Explication is given to such up-to-date social phenomena as «conscious single motherhood», «surrogate motherhood», and «motherhood among teenagers». The article concludes that the current transformational tendencies in family reproductive function stem from the changes which affected the family structure and other functions of this social institute. We thoroughly examined several ideas of conscious single motherhood as a woman's preference of choice to become mother and stay single. In such cases women agree to have nuclear family but they opt for a child with relevant losses when it comes to wedlock.

Conscious single motherhood may become an option for a surrogate mother as well. This phenomenon happens quite seldom but may spread because of non-traditional marriages liberalization.

When it comes to mothers-teenagers we have determined an up-to-date problem — they have to graduate since the education is the socialization basis for young mothers.

Key words: family crisis, conscious single motherhood, surrogacy, motherhood among teenagers.